

ДИЗАЙН

УДК 766:7.012-027.3(477)(09)

Василь **Косів**

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри графічного дизайну
Львівської національної академії
мистецтв

У тіні образотворчого мистецтва: історіографія графічного дизайну української діаспори 1945–1989 рр.

© Косів В., 2018

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1313132>

Анотація. На матеріалах закордонних видань другої половини ХХ ст., а також публікацій ХХІ ст. в Україні, з'ясовано, що графічний дизайн української діаспори отримав незначне висвітлення в літературі. Видання словникового характеру мали на меті якомога повніше окреслити мистецьке поле української еміграції, коротко згадати всі відомі імена, вмістити короткі біографії. Через обмежений обсяг, вони подавали найвідоміші твори, серед яких графічного дизайну майже не було. Мистецькі альбоми, монографії, каталоги виставок, статті в періодиці, присвячені окремим художникам-емігрантам, висвітлюють їхню діяльність в образотворчому мистецтві, натомість численні твори графічного дизайну (обкладинки періодики та музичних альбомів, плакати, брошури, грамоти, емблеми та ін.) не згадуються, не репродукуються і залишаються невідомими. Своєрідну «справедливість» спостерігаємо лише для кількох авторів у зв'язку з виданнями останніх десятиліть.

Ключові слова: графічний дизайн, українська діаспора, художники, дослідження, публікації.

Постановка проблеми. Діяльність художників української діаспори 1945–1989 рр. супроводжувалася статтями в періодиці, каталогами виставок, ілюстрованими монографіями та альбомами. Упродовж останніх десятиліть їхні імена стали відомі також в Україні. Публікації різного об'єму,

жанру, скеровані на різну аудиторію, були видані в різний час у різних країнах, однак майже всі вони демонструють спільну тенденцію. Найбільшими досягненнями вважаються малярські роботи (монументальні та станкові), скульптура, далі згадується станкова графіка та книжкова ілюстрація, інколи залучаються екслібриси, а також декоративно-ужиткове мистецтво. Графічний дизайн згадують побіжно, твори репродують непропорційно мало. Як результат – живописна робота відомого художника, що зберігається в музеї чи приватній колекції (не завжди експонована для загального огляду), є сьогодні більш знаною, аніж обкладинка музичної платівки, періодичного видання чи плакат цього ж автора, видані значним накладом і поширювані на кількох континентах.

Історіографія проблеми. Мистецтво української еміграції другої половини ХХ ст. активно висвітлювалося в публікаціях діаспорних авторів. І. Кейван [11], В. Попович [27], Б. Певний [22; 23], С. Гординський [4], П. Андрусів [1], Ю. Соловій [28], Д. Даревич [6; 7] та інші представники української громади писали статті в періодиці, упорядковували каталоги виставок, альбоми й монографії. Основним завданням було фіксувати імена, події та мистецькі твори. Упродовж останніх десятиліть в Україні спостерігається намагання узагальнити творчу спадщину закордонного українства, ввести її до загального нарративу історії українського мистецтва. Аналіз попередніх видань про мистецтво української діаспори здійснюють у своїх працях Р. Шамагалю [32; 33], Г. Стельмащук [29], Р. Яців [8], О. Федорук [30], Г. Новоженець [19] подають доволі об'ємні переліки публікацій. Проте більша увага звертається на образотворче мистецтво, натомість графічний дизайн згадується лише побіжно. Оскільки чимало художників працювали також у графічному дизайні, значна частина їхнього доробку залишається невисвітленою.

Мета статті – на матеріалах публікацій в Україні та за кордоном з'ясувати стан висвітлення діяльності художників української діаспори в ділянці графічного дизайну 1945–1989 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Література, присвячена мистецькому життю української діаспори, представляє широкий спектр публікацій: від загального огляду процесів і тенденцій, намагання коротко задокументувати

діяльність кожного з авторів, до зосередження на поодиноких іменах і компонування творчих біографій. Одною з перших спроб окреслення мистецького середовища української діаспори за океаном була «Книга Мистців», видана 1954 р. з нагоди зустрічі українських мистців Канади й Америки з громадою Торонто [12]. Тут подаються короткі біографічні відомості про майже 300 авторів, що мало б стати «основою під майбутній біографічний словник вільного українського мистецтва...» [12, с. 6]. Цінним джерелом про мистецьке життя діаспори і творчість окремих художників є праця І. Кейвана «Українські мистці поза батьківщиною» [11]¹. Автор не ставить собі за мету детальний аналіз творів, але намагається хоча б одним абзацом згадати кожного українського художника, що працював у США, Канаді, Аргентині, Бразилії, Венесуелі, Австралії та деяких країнах Європи. У цій праці виразно проступає ієрархія видів мистецтва, яку також застосовували інші діаспорні автори. Найбільшими досягненнями художників І. Кейван здебільшого вважає живописні роботи, далі згадує станкову графіку та книжкову ілюстрацію, інколи зазначає авторство листівок, емблем і інших творів. Щодо кількох художників зазначається, що вони працювали над «оформленням українських видань» [11, с. 61]. Не зважаючи на певні неточності та упущення окремих імен, книга І. Кейвана стала своєрідною енциклопедією, якою користувалися пізніші дослідники.

Важливі деталі діяльності українських художників у повоєнних таборах Ді-Пі подає В. Попович у статті «Українські мистці у Західній Європі після 1945 р.» [27]. Усього він нараховує близько 100 авторів, що перебували в таборах, але майже всі вони через три-п'ять років переїхали за океан. Дослідник також пише про художників, які залишилися або приїхали пізніше до країн Західної Європи. Серед них варто відзначити Юрія Кульчицького та Омеляна Мазурика у Франції, які, зокрема, виконували оформлення української періодики. В. Попович відзначає також Роберта Лісовського в Великобританії, щоправда, його професійну практику як дизайнера окреслює з харак-

¹ Книга є частиною більшої праці «Історія українського мистецтва» у двох томах обсягом півтори тисячі сторінок, котра так і не була видана.

терною зверхністю: «Несприятливі життєві умови в Лондоні не дозволяли йому нормально займатись мистецькою творчістю, доводилось йому лише принагідно виконувати графічні праці на замовлення наших видавництв та установ – обкладинки, заставки, емблеми, фірмові друки, поштові марки» [27, с. 119]. Така характеристика творів графічного дизайну, як побічний результат ненормальних обставин, виразно контрастує зі значно ретельнішим аналізом малярських творів інших авторів, де йдеться про аналогії, стилістику й авторську манеру.

Документально точними, уважними до деталей, є спогади про мистецьке життя в діаспорі Б. Певного, опубліковані у двох статтях – «Перші п'ятнадцять років» [23] і «Між інтеграцією і сегрегацією» [22]. Тут він переважно зосереджується на подіях, що відбувалися в Нью-Йорку та деяких інших містах США, але також згадує інші країни поселення українських мистців. Особливу увагу автор звертає на протистояння консервативної та прогресивної груп, вважаючи її непродуктивною та навіть «наївною». Відзначаючи здобутки обох напрямків, а також появи цікавих представників молодшого покоління, Б. Певний, однак, констатує: «Мистецтво нової генерації було еkleктикою різних культур. Таке мистецтво не могло більше репрезентувати Україну...» [22, с. 384]. Зазначимо, що розуміння місії українського мистецтва як репрезентанта нації у «вільному світі» було характерне саме для «консервативної» групи, велика частина дискусій та протистояння відбувалися саме навколо цього питання.

Велику роль у документації мистецького життя української еміграції, а також створення майданчиків для суспільних дискусій, відіграли періодичні видання. Журнали «Арка», «Українське Мистецтво», «Терем», «Нотатки з мистецтва», де авторами більшості статей були самі художники, дозволяють сьогодні реконструювати основні процеси 40–80-х рр. Крім цього, мистецькі рубрики й окремі статті в журналах, зокрема, «Сучасність», «Аванґард», «Наше життя», «Жіночий світ», а також газетах (наприклад, у щоденнику «Свобода»), створюють доволі детальну картину того часу. Незважаючи на кількість і поширеність цього матеріалу в середовищах діаспори різних країн, для дослідників з радянської України він був недоступний. Саме тому впродовж останніх десятиліть з'являються

впорядкування і перевидання окремих текстів для сучасного українського читача. Найбільш ґрунтовною у цьому напрямку є праця Р. Яціва, який відбирає найважливіші публікації та видає у форматі антології [8]. Такі видання є своєрідними орієнтирами для дослідників мистецького життя української діаспори. Сьогодні ж, коли більшість згаданих періодичних видань оцифровані та доступні у віртуальних бібліотеках, вивчення цієї тематики може перейти на новий рівень.

В українській мистецтвознавчій літературі 2000-х рр. спостерігається велике зацікавлення діаспорним матеріалом, автори намагаються надолужити тривалий період інформаційної ізоляції. Праці, присвячені історії українського мистецтва, залучають невідомі раніше імена, з'являються окремі видання про мистецтво діаспори. Короткі матеріали творчих біографій багатьох художників, які творили у повоєнні роки на еміграції, представлені в роботі Р. Шмагала «Словник митців-педагогів України та з України у світі (1850–1950)» [33]. Подана тут бібліографія стала цінним ресурсом для інших дослідників. Монографія Р. Шмагала «Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції» присвячує цілий розділ періоду Другої світової війни та діяльності художників на еміграції до 1955 р. [32]. Тут розкриті умови та подані здобутки мистецької діяльності в таборах Ді-Пі, згадані перші організаційні заходи за океаном (переважно у США).

Постатям української діаспори присвячена книга Г. Стельмащук «Українські митці у світі» [29], де подані короткі творчі біографії відомих та менш знаних авторів. Ця праця, з одного боку, продовжує та доповнює раніші діаспорні видання, а з іншого – представляє нові інтерпретації творів і мистецьких процесів ХХ ст. Г. Новоженець у монографії «Образотворче мистецтво української діаспори 1940–1970 років: поліваріантність художнього досвіду» окреслює умови творчості української еміграції у повоєнній Європі та полікультурних мегаполісах за океаном, з'ясовує мотивації митців, зокрема наголошує на відчутті обов'язку збереження національної ідентичності й традиції. «Ідеалізована романтично-історична Україна стала епіцентром духовних шукань митців» [19, с. 98]. Названі праці львівських мистецтвознавців цінні не лише з огляду на залучення імен окремих (мало знаних) художників, але й спробами

узагальнень, зіставленням радянського і діаспорного досвіду. Аналіз мистецьких процесів і явищ діаспори необхідний для майбутнього формування єдиного наративу історії українського мистецтва ХХ ст. Як показує п'ятий том «Історії українського мистецтва» (виданий 2007 р.), такий підхід вже декларується у вступі [9, с. 8], але все ще не застосовується у текстах тематичних статей. Тож період українського мистецтва 40–80-х рр. ХХ ст. у цьому академічному виданні й надалі залишається винятково «радянським».

Окрім загальних праць, цінними джерелами дослідження стали монографії, альбоми, статті про творчість окремих художників української діаспори, особливо тих, що працювали у графічному дизайні. Щоправда, загальною особливістю майже всіх публікацій є непропорційно мала увага, а часто й повне ігнорування, дизайнерської діяльності авторів. Аналіз творів графічного дизайну якщо і з'являвся, то дуже короткий. Репродукції, якщо й публікувалися, то наприкінці видання. Промовистим зразком є монографія про Віктора Цимбала за редакцією С. Гординського, видана 1972 р. у Нью-Йорку, де таке ставлення до графічного дизайну виглядає особливо нелогічним [3]. Адже В. Цимбал і за освітою, і за професійною діяльністю, і за самовизначенням² був передовсім дизайнером-графіком. Він отримав найвищі визнання ще під час навчання в Празі, а в Буенос-Айресі був одним із найуспішніших дизайнерів 30–50-х років. Проте, у його альбомі першими йдуть ілюстрації малярських робіт, причому спочатку – сюжетні картини на національні та християнські теми, а потім – аргентинські пейзажі (хоча другі значно сильніші). Далі подані графічні портрети українських діячів, ще далі – сюжетні графічні композиції та проекти костюмів. І лише наприкінці представлена «прикладна графіка» (в англомовному варіанті – «commercial designs»).

² Розповідаючи про свою творчість, В. Цимбал на перше місце ставив графічний дизайн. У інтерв'ю В. Несторовичу (на виставці в Детройті, грудень 1961 р.) на прохання розповісти про 33 роки перебування в Аргентині, він говорить: «Я мав змогу розгорнути там свою мистецьку діяльність, для якої дістав колись добру школу в Празі. [...] Основним моїм жанром стала промислова графіка, в якій я спеціалізувався в Празі...» [Несторович-Майст, 4].

Ще одне видання про В. Цимбала присвячене його політичним карикатурам 40–50-х рр. Основною їхньою вартістю, на думку автора вступної статті І. Кейвана, було викриття суті комуністичного режиму [31, с. 7-16]. Показово, що найбільше уваги приділено дизайнерським творам у документальному романі-есе Б. Гориня «Туга Віктора Цимбала», опублікованому 2005 р. [5]. Хоч автор робить наголос на біографії та не ставить за мету здійснити детальний аналіз творчості, обсяг книги дозволяє репродукувати чимало обкладинок, зразків реклами, грамот, логотипів періодики та інших «ужиткових» творів.

Приклади маргіналізації дизайнерської діяльності показують також видання про Михайла Дмитренка. Не зважаючи на те, що доробок автора у графічному дизайні був доволі значний, його альбом 1990 р. не містить ані достатнього аналізу в текстах, ані відповідного візуального представлення таких творів [17]. Певна увага присвячена книжковій ілюстрації (зокрема, серії робіт для збірки В. Барки 1947 р. «Білий світ»). У кількох місцях репродукуються ілюстрації, які потім були використані в обкладинках, однак самі обкладинки в завершеному вигляді відсутні. Такий підхід не дозволяє оцінити загальну композицію, а також вилучає шрифтові розробки та літерацію, в яких М. Дмитренко був одним з найцікавіших майстрів. Серед важливих публікацій про автора слід згадати також спеціальний випуск журналу «Терем» 1968 р., що був повністю присвячений його творчості. Проте, тут бачимо тільки станкові живописні твори, розписи церков та ікони. Крім невеликої заставки, у журналі нема жодної графічної роботи [10].

Подібна ієрархія творчого доробку представлена в публікаціях Д. Даревич про Мирона Левицького. В альбомі-каталозі до виставки 1985 р. знаходимо заувагу: «засяг цієї виставки і цього видання не дозволяли на дослідження творчості мистця у ділянках графіки, книжкового оформлення, ілюстрації...» [6, с. 11]. Наприкінці тексту авторка стверджує: «Найбільший вклад Левицького є у ділянці графічного оформлення книжки та книжкової ілюстрації», але розвиває цю тезу всього п'ятьма реченнями [6, с. 17]. Стаття «У царині двох видів мистецтва (Малярські й графічні шукання Мирона Левицького)», що увійшла до збірника «Мистецтво української діаспори», присвячує увагу майже винятково малярству [7]. Незважаючи на задекларо-

вану назву, з 12-ти сторінок лише два невеликі абзаци вкінці присвячені графіці, один – ліноритам, другий – «графічному оформленню книжки та книжковій ілюстрації». Про Мирона Левицького пише також Б. Певний, але характеризує його тільки як живописця і майстра екслібриса [20].

Велика спадщина у графічному дизайні залишається за межами публікацій і про інших авторів. У монографії про Петра Андрусіва 1980 р., що вийшла за редакцією С. Гординського, спочатку подані живописні полотна на історичну тематику, потім – портрети, далі – графічні книжкові ілюстрації (також на теми української історії), кілька різдвяних листівок і начерків [24]. Цей альбом виданий за рік до смерті художника; очевидно, він був співавтором його структури, підбирав ілюстрації. Б. Певний у статті про Петра Андрусіва представляє його як автора історичних полотен [21], огляд творчого шляху та аналіз його робіт на історичну тематику здійснив також Р. Яців [34]. 1985 р. у Едмонтоні вийшов альбом про Вадима Доброліжа з вступною статтею І. Кейвана [2]. Розділи ілюстративної частини представляють «Живопис», «Церковне мистецтво» і «Театрально-декораційне мистецтво». У книзі не згадано та не репродуковано жодного графічного твору. Подібний підхід – у монографії про життя і творчість Леоніда Перфецького (1990 р.) під редакцією С. Гординського [13]. Ці приклади показують як дослідники фокусуються на внеску авторів в одній чи кількох ділянках мистецтва, у той час як інші твори залишаються поза увагою.

Своєрідне відновлення справедливості спостерігаємо лише для Миколи Бутовича та Роберта Лісовського у зв'язку з дослідженнями останніх десятиліть. Зазначимо, що 1956 р. у своїй «Монографії» Микола Бутович як перший професійний успіх, згадував плакат для зоологічного саду, виконаний під час студій у Лейпцигу. Згодом він пише про виконання кіноплакатів у Парижі, роботу для видавництва у Празі, Львові [16]. Натомість В. Січинський у статті до цього ж видання звертає увагу насамперед на дереворити, офорти й малярські твори М. Бутовича, а про «книжну графіку» і плакати згадує всього двома реченнями. Інші автори (Я. Гніздовський, С. Гординський, Ю. Соловій, П. Андрусів) у своїх статтях про М. Бутовича наголошували передовсім на малярстві, зокрема його національ-

ній тематиці. Лише 2002 р. О. Федорук своєю книгою «Микола Бутович. Життя і творчість» повертає властиву ієрархію [30]. Його дослідження є сьогодні найбільш ґрунтовною працею не лише про цього художника, а й загалом про авторів української діаспори.

О. Федорук наголошує на розумінні М. Бутовича принципів сучасного дизайну, запровадженого в Баугаусі, відзначає зв'язок з Я. Чихольдом, приділяє велику увагу дизайнерським роботам 20–30-х років, репродукує обкладинки лейпцизьких і львівських видань, згадує кілька обкладинок часу війни, наводить відомі роботи повоєнного перебування в таборах. У розділі «Книжкова графіка» автор також згадує про кілька обкладинок музичних платівок, а розділ «Прикладна графіка, дизайн» подає плакати, емблеми, поштівки. «...Куди б не закидала Бутовича емігрантська доля, скрізь і в усі часи свого життя – він проєктант книги, її дизайнер, технолог. Художник творить у видавничо-пресовій царині, добре усвідомлюючи, що це стає надбанням усіх українців. У той час його професійний вишкіл творив емігрантську культуру» [30, с. 136]. Автор справедливо підсумовує: «Він може вважатися одним з перших українських дизайнерів, оскільки зумів вдало поєднати функціональне й естетичне в товарах, призначених до консумпційного вжитку» [30, с. 140].³

Про дизайнерську практику Роберта Лісовського неодноразово писав В. Попович. Окрім згаданої вже загальної праці, у статтях 1974 р. та 1984 р. він подає біографічні відомості про цього художника (особливо цікаві епізоди після прибуття до Великобританії, записані з особистих розповідей), а також коротко окреслює творчі здобутки [25; 26]. Основна увага тут звернена саме на графічний дизайн, статті ілюстровані переважно репродукціями обкладинок книг і періодики, але причина такої підбірки – відсутність передвоєнних станкових творів, які можна було б репродукувати. «Від закінчення II світової війни Лісовський в малярстві майже не проявлявся, а якщо щось творив, то хіба дрібні графічні праці на замовлення, головню в книжковій графіці та різних друків, емблем тощо» [26, с. 30].

³ Хоч О. Федорук згадує і репродукує найбільшу кількість дизайнерських творів М. Бутовича, чимало з них не потрапили до цієї публікації.

В. Попович відзначає вплив народного мистецтва і, як наслідок, декоративність і симетрію творів Р. Лісовського. Іншим джерелом натхнення художника було «українське графічне мистецтво другої половини XVII та XVIII ст. з його багатим, інколи може й забагатим, бароковим стилем» [26, с. 36]. Далі йде уточнення: «Щоправда, Лісовський мав добре відчуття міри і його композиції ніколи не переобтяжені, вони є свободні й доволі ясні» [26, с. 36]. Треба віддати належне зусиллям В. Поповича, однак найповніше висвітлення дизайнерський доробок Р. Лісовського знайшов у пізніших працях львівських дослідників. О. Мельник у публікації 2009 р. [15] та дисертації [14], а згодом Р. Яців у книзі 2015 р. «Роберт Лісовський (1893-1982): Дух лінії», аналізують основні твори графічного дизайну [35]. Донька Р. Лісовського, Зоя Лісовська-Нижанківська, доповнила ці публікації власними спогадами, а також роботами батька з родинної колекції.

Нетиповим прикладом повного й вичерпного представлення діаспорного автора є об'ємний альбом 2009 р. «Моя Україна» про Леоніда Денисенка. Художник сам займався упорядкуванням своєї спадщини й поставив за мету репродукувати все, що було зроблено ним упродовж більш як п'яти десятиліть [18]. Обсяг книги дав можливість помістити всі доступні авторові роботи, у т. ч. й обкладинки, листівки, емблеми, заставки, логотипи періодичних видань марки та інші дизайнерські твори.

Висновки. Література про художників української діаспори 1945–1989 рр. ставить акцент на більшому чи меншому доробку в ділянці образотворчого мистецтва. Твори графічного дизайну, якщо й згадуються, то тільки в ролі додатка, коли на це дозволяв обсяг публікації. Щодо статей в періодичних виданнях, то найбільш поширеними нагодами їхньої появи були персональні та групові виставки. Оскільки дизайнерські твори не експонувалися, про них не згадували. Відповідно до цього підходу, про авторів, котрі працювали тільки в дизайні, не мали станкових робіт і не виставлялися на мистецьких виставках, згадують лише фрагментарно або не згадують взагалі. Яскравим прикладом є Володимир Паньків, дизайнер українських видань у Польщі, зокрема популярного «Українського Календаря». Про інших дизайнерів цього видання (Тирса Венгриновича, Андрія Ментуха, Мирослава Смерека, Омеляна Мазурика) знаходимо

публікації як про авторів мистецьких творів, натомість про Володимира Паньківа, котрий у 60–80-х рр. відзначився винятково в дизайні, не було написано нічого. З іншого боку, чимало авторів, які вважали себе «мистцями», але також працювали в графічному дизайні, самі підтримували цю ієрархію. Адже дизайнерські твори виконувалися на замовлення і таким чином прирівнювалися до інших «послуг» (які треба було робити на основному місці праці), натомість малярство було здебільшого актом самовираження, роботою «для себе».

Подальші дослідження. Графічний дизайн як галузь масової візуальної комунікації в спільнотах української діаспори відігравав важливу інтеграційну роль та сприяв формуванню колективної ідентичності. Дослідження творів 1945–1989 рр. не лише розширять знання про творчі біографії та громадську активність художників, доповнять наявну мистецтвознавчу літературу, але й стануть цінними для подальших гуманітарних і соціальних студій.

1. Андрусів П. Мистецтво – найміцніша зброя. Статті, промови й огляди / П.Андрусів. – Нью-Йорк, Париж, Сидней, Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка, 1987. – 455 с.
2. Вадим Доброліж. Альбом / [вступна стаття Івана Кейвана]. – Едмонтон : Славута, 1985. – 96 с.
3. Віктор Цимбал. Маляр і графік / [за ред. С. Гординського]. – Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1972. – 135 с.
4. Гординський С. Навеликихшляхах. До проблем сьогочасного українського образотворчого мистецтва // Українське мистецтво. – Мюнхен: Українська Спілка Образотворчих Мистців, 1947. – Ч. 1. – С. 26-30.
5. Горинь Б. Туга Віктора Цимбала : документальний роман-есе. – Київ : Університетське видавництво «Пульсари», 2005. – 288 с.
6. Даревич Д. Мирон Левицький / [передмова С. Гординського]. – Торонто : Українська Спілка Образотворчих Мистців, 1985. – 128 с.
7. Даревич Д. У царині двох видів мистецтва. (Малярські й графічні шукання Мирона Левицького) // Мистецтво

української діаспори. – Київ : Тріумф, 1999. – С. 34-45.

8. Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка ХХ століття : антологія / [упоряд. Р. М. Яців]. – Ч. 2. — Львів : Львівська національна академія мистецтв; Інститут народознавства НАН України, 2012. – 832 с.

9. Історія українського мистецтва : у 5 т. Т. 5 : Мистецтво ХХ століття / [наук. ред. Т. Кара-Васильєва]. — Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2007. – 1047 с.

10. Кейван І. Михайло Дмитренко // Терем. – 1968. – Ч. 3. – С. 5-20.

11. Кейван І. Українські мистці поза батьківщиною. – Едмонтон-Монреаль : [б. в.], 1996. – 226 с.

12. Книга Мистців. Перша Зустріч Українських Мистців Канади й Америки з Громадянством Торонто. – Торонто : Аврора, 1954. – 312 с.

13. Леонід Перфецький / [за ред. С. Гординського]. — Нью-Йорк-Торонто : Українська Вільна Академія Наук, 1990. – 80 с.

14. Мельник О. Книжкова графіка Роберта Лісовського в контексті розвитку українського образотворчого мистецтва ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.05 «образотворче мистецтво». – Львів, 2009. – 19 с.

15. Мельник О. Прикладна графіка Роберта Лісовського: поєднання функціональності та естетики // Художня культура. Актуальні проблеми. – 2009. – Вип. 6. – С. 478-490.

16. Микола Бутович. Монографія / [автобіографія М. Бутовича і стаття В. Січинського]. – Нью-Йорк : Слово, 1956. – 58 с.

17. Михайло Дмитренко / [передмова С. Гординського, вступна стаття і оформлення текстів О. Веретенченка]. – Детройт-Нью-Йорк : Об'єднання Мистців Українців в Америці, 1990. – 233 с.

18. Моя Україна: ретроспекція творчості / Леонід Денисенко. — К. : Майстерня книги, 2009. – 472 с.

19. Новоженець Г. Образотворче мистецтво української діаспори 1940-1970 років: поліваріантність художнього досвіду. – Львів : Кальварія, 2015. – 280 с.

20. Певний Б. Дещо про книжковий знак і мистецтво Мирона Левицького // Майстри нашого мистецтва. – Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук в США, К. : Видавнича група «Сучасність», 2005. – С. 163-172.

- 21.** Певний Б. Історіософічний живопис Петра Андрусіва // Майстри нашого мистецтва. – Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук в США, К. : Видавнича група «Сучасність», 2005. – С. 173-184.
- 22.** Певний Б. Між інтеграцією і сегрегацією // Майстри нашого мистецтва. – Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук в США, К. : Видавнича група «Сучасність», 2005. – С. 381-394.
- 23.** Певний Б. Перші п'ятнадцять років // Майстри нашого мистецтва. – Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук в США, К. : Видавнича група «Сучасність», 2005. – С. 341-362.
- 24.** Петро Андрусів. Маляр і графік / [за ред. С. Гординського]. – Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1980. – 127 с.
- 25.** Попович В. Роберт Лісовський // Авангард. – 1974. – Ч. 3-4 (122-123). – С. 211-218.
- 26.** Попович В. Роберт Лісовський (1893-1982) // Нотатки з мистецтва. – 1984. – Ч. 24. – С. 27-36.
- 27.** Попович В. Українські мистці у Західній Європі після 1945 р. // Мистецтво української діаспори. – К. : Тріумф, 1999. – С. 93-128.
- 28.** Соловій Ю. Про речі більші ніж зорі. – Мюнхен : Сучасність, 1978. – 317 с.
- 29.** Стельмащук Г. Українські митці у світі. Матеріали до історії українського мистецтва ХХ століття. – Львів : Апріорі, 2013. – 516 с.
- 30.** Федорук О. Микола Бутович: Життя і творчість. – Київ, Нью-Йорк : Видавництво М. П. Коця, 2002. – 431 с.
- 31.** Цимбал. Карикатури / [за ред. В. Певного, вступна стаття І. Кейвана]. — Бавнд Брук, 1981. – 135 с.
- 32.** Шмагало Р. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції. – Львів : Українські технології, 2005. – 528 с.
- 33.** Шмагало Р. Словник митців-педагогів України та з України у світі (1850-1950). – Львів : Українські технології, 2002. – 144 с.
- 34.** Яців Р. Історія очима надії // Мистецтво української діаспори. – К. : Тріумф, 1999. – С. 192-220.
- 35.** Яців Р. Роберт Лісовський (1893-1982): Дух лінії / Слово про батька – Зоя Лісовська-Нижанківська ; Львівська національна академія мистецтв. – Львів : Апріорі, 2015. – 232 с.

REFERENCES

1. Andrusiv P. (1987). *Mystetstvo – naymitsnisha zbroya. Statti, promovy, ohliady* [Art is the Strongest Weapon. Articles, Speeches, Reviews]. – New-York, Paris, Sydney, Toronto: Naukove Tovarystvo im Shevchenka. (In Ukrainian).
2. Keivan I. (Introduction). (1985). *Vadym Dobrolizh. Album.* – Edmonton: Slavuta. (In Ukrainian).
3. Hordynsky S. (Introduction). (1972). *Viktor Tsymbal. Maliar i hrafik* [Viktor Tsymbal. Painter and Graphic Artist]. – New York: Ukrayinska Vilna Akademiya Nauk. (In Ukrainian).
4. Hordynsky S. (1947). *Na velykyh shliakhah. Do problem suchasnoho ukrayinskoho obrazotvorchoho mystetstva* [On The Broad Ways. On the Problems of Contemporary Ukrainian Fine Art]. *Ukrayinske Mystetstvo – Ukrainian Art*, 5, 26-30.
5. Horyn B. (2005). *Tuha Viktora Tsymbala: Dokumentalnyi romanese* [A Yearning of Viktor Tsymbal. Novel-Essay Documentary]. – Kyiv: Universytetske vydavnytstvo «Pulsary». (In Ukrainian).
6. Darevych D. (1985). *Myron Levytsky* (Introduction by Sviatoslav Hordynsky). – Toronto: Ukrayinska spilka obrazotvorchyh mystsiv. (In Ukrainian).
7. Darevych D. (1999). *U tsaryni dvoh vydiv mystetstva (Maliarski i hrafichni shukannia Myrona Levytskoho)* [In Two Areas of Arts. (Painting and Graphic Searches of Myron Levytshky)]. In *Mystetstvo ukrayinskoyi diaspory – Art of Ukrainian Diaspora.* – Kyiv: Triumf. (In Ukrainian).
8. Yatsiv R. (Comp.). (2012). *Ideyi, smysly, interpretatsiyi obrazotvorchoho mystetstva: Ukrayinska teoretychna dumka XX stolittia: Antolohiya. Chastyna 2* [Ideas, Meanings, Interpretations of Fine Arts: Ukrainian Theoretical Thought of the 20th Century: Anthology. Part 2]. – Lviv: Lvivska natsionalna akademiya mystetstv; Instytut Narodnavstva NAN Ukrayiny. (In Ukrainian).
9. Kara-Vasylyeva T. (Ed.). (2007). *Istoriya ukrayinskoho mystetstva: u 5 t. T. 5: Mystetstvo XX stolittia* [History of Ukrainian Art: in 5 Vol. Vol. 5: Art of the 20th Century]. – Kyiv: IMFE im. M. T. Rylskoho NAN Ukrayiny. (In Ukrainian).
10. Keivan I. (1968). *Mykhailo Dmytrenko.* In *Terem*, 3, 5-20.
11. Keivan I. (1996). *Ukrayinski mystsi poza batkivshchynoyu* [Ukrainian Artists Abroad]. – Edmonton-Montreal. (In Ukrainian).
12. *Knyha Mystsiv. Persha Zustrich Ukrayinskyh Mystsiv Kanady*

i Ameryky z Hromadianstvom Toronto. [Book of Artists. First Meeting of Ukrainian Artists from Canada and America with Toronto Citizens]. (1954). – Toronto: Avrora. (In Ukrainian).

13. Hordynsky S. (Ed.). (1990). Leonid Perfetsky. – Toronto: Ukrayinska Vilna Akademiya Nauk. (In Ukrainian).

14. Melnyk O. (2009). Knyzhkova hrafika Roberta Lisovskoho v konteksti rozvytku ukrayinskoho obrazotvorchoho mystetstva XX stolittia. Avtoref. dys. kandydata mystetsvoznavstva [Book Graphics of Robert Lisovsky in the Context of 20th Century Ukrainian Fine Arts Development. Art History PhD dissertation Abstract]. – Lviv. (In Ukrainian).

15. Melnyk O. (2009). Prykladna grafika Roberta Lisovskoho: Poyednannia funktsionalnosti ta estetyky [Applied Graphics of Robert Lisovsky: A Combination of Functionality and Aesthetics]. In Hudozhnia cultura. Aktualni problemy – Art Culture. Actual Problems, 6, 478-490. (In Ukrainian).

16. Butovych M. (1956). Monograph. (Autobiography of M. Butovych and article by V. Sichynsky). – New York: Slovo. (In Ukrainian).

17. Hordynsky S. (Introduction). Veretenchenko O. (Article and edit.) (1990). Mykhailo Dmytrenko. – Detroit–New York: Obyednannia Mystsiv Ukrayintsiv v Amerytsi. (In Ukrainian).

18. Denysenko L. (2009). Moya Ukrayina: Retrospektsiya tvorchosti [My Ukraine: Creative Retrospect]. – Kyiv: Maisternia Knyhy. (In Ukrainian).

19. Novozhenets H. (2015). Obrazotvorche mystetstvo ukrayinskoyi diaspory 1940–1970 rokiv: polivariantnist hudozhnioho dosvidu [Fine Art of the Ukrainian Diaspora of 1940–1970s: Multivariate Art Experience]. Lviv: Kalvaria. (In Ukrainian).

20. Pevnyi B. (2005). Deshcho pro knyzhkovyi znak Myrona Levytskoho [Something on Bookplates and Art of Myron Levytsky]. In Maistry nashoho mystetstva –Masters of Our Art. – New York: Ukrayinska Vilna Akademiya Nauk, Kyiv: Vydavnycha hrupa «Suchasnist». (In Ukrainian).

21. Pevnyi B. (2005). Istoriosofichnyi zhyvopys Petra Andrusiva [Historiosophical Painting of Petro Andrusiv]. In Maistry nashoho mystetstva – Masters of Our Art. – New York: Ukrayinska Vilna Akademiya Nauk, Kyiv: Vydavnycha hrupa «Suchasnist». (In Ukrainian).

22. Pevnyi B. (2005). Mizh integratsiyeyu i segregatsiyeyu [Between

- Segregation and Integration]. In *Maistry nashoho mystetstva – Masters of Our Art.* – New York: Ukrayinska Vilna Akademiya Nauk, Kyiv: Vydavnycha hrupa «Suchasnist». (In Ukrainian).
- 23.** Pevnyi B. (2005). *Pershi piatnadtsiat rokiv [The First Fifteen Years]*. In *Maistry nashoho mystetstva – Masters of Our Art.* – New York: Ukrayinska Vilna Akademiya Nauk, Kyiv: Vydavnycha hrupa «Suchasnist». (In Ukrainian).
- 24.** Hordynsky S. (Ed.). (1980). *Petro Andrusiv. Maliar i Grafik [Petro Andrusiv. Painter and Graphic Artist]*. – New York: Ukrayinska Vilna Akademiya Nauk. (In Ukrainian).
- 25.** Popovych V. (1974) Robert Lisovsky. In *Avantgarde*, 3-4 (122-123), 211-218. (In Ukrainian).
- 26.** Popovych V. (1984) Robert Lisovsky (1893-1982). In *Notatky z Mystetstva – Notes on Art*, 3-4 (122-123), 211-218. (In Ukrainian).
- 27.** Popovych V. (1999). *Ukrayinski mystsi u Zahidniy Yevropi pisl 1945 r. [Ukrainian Artists in Western Europe after 1945]*. In *Mystetstvo ukrayinskoyi diaspory – Art of the Ukrainian Diaspora.* – Kyiv: Triumf. (In Ukrainian).
- 28.** Soloviy Yu. (1978) *Pro rechi bilshi nizh zori [About Things Bigger Than Stars]*. – Munich: Suchasnist. (In Ukrainian).
- 29.** Stelmashchuk H. (2013). *Ukrayinski mytsi u sviti. Materialy do istoriyi ukrayinskoho mystetstva XX stolittia [Ukrainian Artists in the World. Materials to the History of Ukrainian Art of the 20th Century]*. – Lviv: Apriori. (In Ukrainian).
- 30.** Fedoruk O. (2002). *Mykola Butovych: Zhyttia i tvorchist [Mykola Butovych: Life and Creativity]*. – Kyiv, New York: Vydavnytstvo M. P. Kotsia. (In Ukrainian).
- 31.** Pevnyi B. (Ed.), Keivan I. (Introduction). *Tsymbal. Caricatures.* – Bound Brook. (In Ukrainian).
- 32.** Shmahalo R. (2005). *Mystetska osvita v Ukrayini seredyny XIX – seredyny XX st.: strukturuvannia, metodolohiya, hudozhni pozytsiyi [Art Education in Ukraine in the mid 19th – mid 20th Century: Structure, Methodology, Art Positions]*. – Lviv: Ukrayinski tehnologiyi. (In Ukrainian).
- 33.** Shmahalo R. (2002). *Slovyk mytsiv-pedahohiv Ukrayiny ta z Ukrayiny u sviti (1850-1950) [A Dictionary of Artists-Teachers of Ukraine and from Ukraine in the World]*. – Lviv: Ukrayinski tehnologiyi. (In Ukrainian).
- 34.** Yatsiv R. (1999). *Istoriya ochyma nadiyi [History Through the*

Eyes of Hope]. In *Mystetstvo ukrayinskoyi diaspory – Art of the Ukrainian Diaspora*. – Kyiv: Triumf. (In Ukrainian).

35. Yatsiv R., Lisovska-Nyzhankivska Z. (Article). (2015). Robert Lisovsky (1893-1982): Duh liniyi [Robert Lisovsky (1893-1982): Spirit of a Line]. – Lviv: Apriori. (In Ukrainian).

ANNOTATION

Vasyl Kosiv. In the Shade of Fine Arts: Historiography of Graphic Design of the Ukrainian Diaspora from 1945–1989.

Background. Professional careers of the Ukrainian diaspora artists from 1945–1989 are reflected in foreign magazines and newspapers articles, exhibitions catalogs, illustrated monographs and albums. Over the past decades, their names have become known in Ukraine as well. Publications of a different genre, aimed at different audiences, were published at different times in different countries, but almost all of them show a common tendency. Painting and sculpture are considered to be the greatest achievements, etching and book illustration follow, sometimes bookplates and applied art are presented. Rarely graphic design is mentioned or reproduced. As a result, a painting of well-known artist which is kept in a museum or private collection (not always available for public view) is more known today than a magazine cover, music album or a poster designed by the same author, published in a large volume, and distributed on several continents.

Objectives. The objectives of this paper are to study Ukrainian and foreign publications and analyze coverage of graphic design in the Ukrainian diaspora of 1945–1989.

Results. The literature on the Ukrainian diaspora art presents a wide range of publications: from general overviews, attempts to document each of the authors' activities, to focus on individual names and professional biographies. One of the first attempts to outline the artistic environment of the Ukrainian diaspora in North America was «A Book of Artists», published in 1954. A brief biographical information about nearly 300 authors can be found here. A valuable source of the artistic life of the diaspora and individual artists' legacies is I. Keivan book «Ukrainian Artists Abroad». The author does not aim at a detailed analysis of artworks, but he tries to write at least one paragraph on every Ukrainian artist who worked in the USA, Canada, Argentina, Brazil, Venezuela, Australia and some European countries. In this work, a certain hierarchy of arts emerges, which was also used by other diaspora authors. According to I. Keivan, the greatest achievements of artists are their paintings,

he also writes about easel graphics and book illustrations, sometimes about postcards, emblems, and other works. «Design of Ukrainian publications» is mentioned as the activity of some artists. Important details on the Ukrainian artists in the post-war Displaced Persons camps are presented by V. Popovych in his article «Ukrainian Artists in Western Europe after 1945». He writes about 100 authors who were in the camps. The broadest graphic design description is provided along with Robert Lisovsky's biography. However, this happened only because of difficult circumstances that prevented him from engaging in «true art».

Ukrainian periodicals played a major role both in the documentation of events and providing platforms for public debate. Art magazines («Arka», «Ukrainian Art», «Terem», «Notes on Art») allow us to reconstruct all major trends. Another sources are the articles on art in popular journals («Suchasnist», «Avantgarde», «Our Life», «Women's World»), and newspapers (for example, in the «Svoboda» diary) which create a rather detailed picture of the time. Despite the quantity and distribution of these publications in the diaspora, they were not available in the Soviet Ukraine. That is why during the last decades, important texts have been reprinted for the modern Ukrainian reader. The most profound in this direction is the work of R. Yatsiv, who selects important articles and publishes them in anthologies. Many periodicals from the 1945–1989 are digitized and available online today, so the research can take one step further.

Recent Ukrainian art history studies show a great interest in diaspora material as the authors try to catch up with long isolation period. Publications on Ukrainian art history involve unknown names, some research on the diaspora art appear. Brief creative biographies of many artists are presented in the works of R. Shmahalo, H. Stelmashchuk, H. Novozhenets. Information on diaspora artists allows the formation of general narrative of the 20th-century Ukrainian art. As the fifth volume of the «History of Ukrainian Art» (published in 2007) shows, such an approach is still not applied, and the period of 1945–1989 remains exclusively «Soviet».

Monographs, albums, articles about the work of individual artists of the Ukrainian Diaspora, especially those who worked in graphic design, became valuable sources of research. However, the general tendency of almost all such publications is a lack of attention to graphic design. The descriptions (if any) are brief, the illustrations (if any) are placed in the end. Examples of graphic design marginalization can be found in the publications about Viktor Tsybal, Mykhailo Dmytrenko, Myron Levytsky, Petro Andrusiv, Vadym Doborilzh, Leonid Perfetsky. These publications show how researchers focus

on a particular artistic field while other achievements remain neglected. The «justice» was partially restored for Mykola Butovych (with the research of O. Fedoruk) and Robert Lisovsky (with the publications of O. Melnyk and R. Yatsiv). An exceptional example of exhaustive presentation of the diaspora's artist is a book about Leonid Denysenko, who was engaged in this publication himself trying to show everything that has been done for more than five decades.

Conclusion. The literature on the Ukrainian diaspora art from 1945–1989 emphasizes accomplishments in the field of fine arts. Graphic design is mentioned rarely if space allows. Concerning the articles in periodicals, the most common reasons for their appearance were personal and group exhibitions. Since graphic design was not exhibited, it was not mentioned. With such an approach, designers who did not practice easel painting and were not exhibited at art exhibitions, are not mentioned in Ukrainian publications and remain unknown.

Keywords: graphic design, Ukrainian diaspora, artists, research, publications.

АННОТАЦИЯ

Василий Косив. В тени изобразительного искусства: историография графического дизайна украинской диаспоры 1945–1989 гг.

На материалах зарубежных изданий второй половины XX в., а также публикаций XXI в. в Украине, выяснено, что графический дизайн украинской диаспоры получил незначительное освещение в литературе. Издания словарного характера ставили цель как можно полнее описать художественное поле украинской эмиграции, кратко вспомнить все известные имена, вместить краткие биографии. Из-за ограниченного объема, они включали только самые известные произведения, среди которых графического дизайна почти не было. Художественные альбомы, монографии, каталоги выставок, статьи в периодике, посвященные отдельным художникам-эмигрантам, освещают их деятельность в изобразительном искусстве, в то время как многочисленные произведения графического дизайна (обложки периодики и музыкальных альбомов, плакаты, брошюры, грамоты, эмблемы и др.) не упоминаются, не репродуцируются и остаются неизвестными. Своеобразная «справедливость» наступила только для нескольких авторов в связи с изданиями последних десятилетий.

Ключевые слова: графический дизайн, украинская диаспора, художники, исследования, публикации.